

Г. 66
192

ДРУШТВО
ЗА ШКОЛСКУ ХИГИЈЕНУ И НАРОДНО ПРОСВЕЂИВАЊЕ
КЊИГА 16.

ОСНОВА И ПОТКА
НАРОДНОГА ПРОСВЕЂИВАЊА

а) „За отаџбину пером, живом речју,
делом и добрим примером“ — „Pour la
patrie par la plume, la parole, l'action et
le bon exemple.“

б) „Нека живи светлост, нек се
скрије тама.“ (Пушкин)

НАПИСАО

Др. Св. М. Марковић

У БЕОГРАДУ

ШТАМПАРИЈА „ДОСИТИЈЕ ОБРАДОВИЋ“ — АЦЕ М. СТАЧУЈЕВИЋА

ЧИКА-ЉУБИНА УЛ. БР. 8

1910

ЦЕНА 0'50 ДИН.

0

00

ID = 35695375

Лука Ћеловић
БЕОГРАД

Luka Ćelović
БЕОГРАД

ДРУШТВО
ЗА ШКОЛСКУ ХИГИЈЕНУ И НАРОДНО ПРОСВЕЂИВАЊЕ
ЌЊИГА 16.

УНИВ. БИБЛИОТЕКА
И Б. 45205

ОСНОВА И ПОТКА

НАРОДНОГА ПРОСВЕЂИВАЊА

а) „За отаџбину пером, живом речју,
делом и добрим примером“ — „Pour la
patrie par la plume, la parole, l'action et
le bon exemple.“

б) „Нека живи светлост, нек се
скрије тама.“ (Пушкин)

НАПИСАО

Др. Св. М. Марковић

У БЕОГРАДУ

ШТАМПАРИЈА „ДОСИТИЈЕ ОБРАДОВИЋ“ — АЦЕ М. СТАНОЈЕВИЋА

ЧИКА-ЉУВИНА УЛ. БР. 8

1910

ЦЕНА 0.50 ДИН.

CHAÎNE ET TRAME

D'INSTRUCTION POPULAIRE

par

le Dr S. M. Markovitch

BELGRADE

(Serbie)

Сав чист приход намењен је „СВЕТЛОСТИ“

**НА ПО СЕ ШТАМПАНО ИЗ РАДА ЧЕТРНАЕСТОГА КОНГРЕСА СРПСКИХ
ЗЕМЉОРАДНИЧКИХ ЗАДРУГА ЗА 1909.**

Ову књижицу посвећује светлој успомени свога
драгога оца

Милоша М. Веселића-Илића (Марковића)
земљорадника из Жупањца, срез колубарски, округ
београдски

Писац.

МЕСТО ПРЕДГОВОРА

Ову малу књижицу треба пажљиво да прочитају:

1. Они који су радили, који раде и који истински желе радити на народном просвећивању у Србији;

2. Сви учитељи, свештеници и остала народна интелигенција;

3. Сви председници општина и општински писари који желе да се уврсте у народну интелигенцију;

4. Они народни посланици, министри и државници који се тога положаја примају у жељи *да помогну своме народу*, а не само својој партији;

5. Они којима је Србија доделила да за њу стварају нове и савремене законе;

6. Они који искрено воле наш народ са свима његовим манама и недостатцима и који желе радити да он има што мање мана и недостатака свих врста;

7. Они који у просвећености и срећи свога народа виде и своју властиту срећу и просвећеност.

8. Они који у себи осећају још мало снаге да се отргну од кафанскога стола, па било да се на њему налазе пуне чаше вина, пива и ракије, или шах и карте; и

9. Сви они, којима није важнија и преча партија него ли Србија!

25 јуна 1910 год.
у Београду.

Др. Св. М. Марковић

лекар,

председник

Друштва за Школску Хигијену
и Народно Просвећивање.

мању, васпитавању и каквом год *просвећивању народа*, тј. оних, за које је прошло доба редовнога школовања; оних који нису били срећни да се „у своје време“ колико треба школују и наоружају знањем за многобројне и тешке потребе у животу — није било ни речи. *Народ је остављан самоме себи и својој тешкој и из дана у дан све тежој и тежој судбини у неравној и суровој борби живота*. Он је остављан код очију без очију, код знања без знања, код здравља без здравља, код морала без морала и код богатстава у сиромаштву!..

И тек почетком јануара месеца 1905 године¹ отпочето је припремање земљишта и осталог за оснивање *Друштва за Школску Хигијену и Народно Просвећивање*. И само онда, пошто је и у нашој земљи основано ово Друштво, поменуте две речи почеле су се мало чешће употребљавати и одомаћивати по књигама, новинама и јавним и приватним разговорима. И од тога и само од тога доба (*јануар 1905 год.*) изрази: *народно просвећивање* стекли су и у Србији право грађанства.²

На тај начин ово *ново Друштво* било је тако срећно не само да оживи, живи, ради и у својој десници високо држи уздигнуту величанствену заставу на чијој једној страни пише: *школска хигијена*³ а на другој: *народно просвећивање*, него да и друге покрене, побуди и *пробуди* да почну мислити да је већ *дванаести час*

¹ *Прва* јавна конференција коју је сазвао Др. Св. М. Марковић у великој сали код „Коларца“ била је 9 јануара (1905) *тачно* у 10^{1/2} часова пре подне; друга 16 а трећа 23 и. м. и године. На њима је говорено о школској хигијени и *народном просвећивању*.

² Вид. књигу: *Три јавне конференције за Школску Хигијену и Народно Просвећивање* (1905) од Д-ра Св. М. Марковића.

³ тј. *боље здравље* наше школске омладине по свима школама.

кад сви школовани синови Србије треба да се приближе своме народу, да виде како он живи и почну радити да га што више поуче, васпитају, просвете и сиреме како би се и он што брже и што пре изједначио с осталим срећним, просвећеним, богатим, великим, јаким и напредним народима.

Према овоме, Друштву за Школску Хигијену и Народно Просвећивање и припада сва заслуга, слава и част што је оно *прво*¹ зором двадесетого века озбиљно покренуло питање и рад на народном просвећивању, који ће — ако само буде среће, слоге и искрености у народне школоване интелигенције — уродити добрим плодом и учинити Србији онаку и онолику исту услугу какву и колику су јој учинили јунаци из година 1804 и 1815. Хероји из тога доба ослободили су Србију од непријатеља њене слободе, а оснивачи, покретачи и сарадници Друштва за Школску Хигијену и Народно Просвећивање из 1905 и осталих година отпочели су борити се, бориће се и треба да се боре *проштиву непријатеља* равнога ономе од пре 100 и више година, а тај непријатељ зове се: *умни мрак, незнање и непросвећеност* народа. Јунаци нашега доба и века поред добрих пушака, сабаља, топова и митраљеза, треба да уносе у народ *буквињу умне светлости* и разносе је у све српске домове и умове; да њоме *осветле и просвете* све грађане и грађанке ма где они живели и ма како скромнога порекла били!

Знање, умење, васпитање, здравље и остале благодати данашњег *просвећеног човека* немају отаџбине

¹ Ово се истиче и напомиње само с тога, што *неке новајлије* у овим питањима, у години 1909 означају себе као прве покретаче на народном просвећивању, намерно прећуткујући наше Друштво и његове покретаче и осниваче од јануара месеца године 1905 као и 245 предавања у народу од стране баш овога Друштва и то пре него што су *ше новајлије* почеле и срицати буквар народнога просвећивања.

нити ико над њима има првенствено право (патенат). Јер просвећеност, знање, умење, здравље итд. потпуно подједнако припадају свима народима и свима људима на земљиној кугли. И ми Срби имамо истоветна права на све ове благодати осталих напредних народа, само треба мало више да се потрудимо те да до њих дођемо и да их унесемо не само у све српске главе и домове по градовима, него и по свима селима и најмањим засеоцима. Савез Земљорадничких Задруга за кратко време свога плоднога и корисног рада неоспорно је показао и доказао да је могућно учинити много добра својој отаџбини само треба *хитети, смети, моћи и умети!*...

Интелигенцијо српска: хтедни, смедни, могни и умедни учинити своју *дужност* и ништа друго до само дужност! А *дужност* ти је *да просветиши свој народ* као што је и он чинио своју дужност и није жалио материјалних жртава док си се ти просвећивала. Народ је својим многобројним жртвама свих врста много *задужио* своју школовану интелигенцију, а прâвâ и истински просвећена народна интелигенција треба драговољно да врати *зајам* и достојно да се одужи своме народу за његова *добročинства* која он никад није штедео.¹

II

Свима је познато да је за ткање платна потребна *основа* и *иџка*. Исто правило важи и за сва остала многобројна и разноврсна ткива. Тако исто познато је

¹ У ова народна добročинства долазе све основне, средње, више и стручне школе које се издржавају народним буџетом. Даље, многобројне државне, среске и општинске стипендије (благодејања) које се појединима дају да би се могли више школовати у већим државама и школама него што их ми имамо. И ове многобројне стипендисте које се налазе по високим државним положајима треба да су захвалне своме народу и да чине све што могу (а могу много, само ако хоће!...) како би и он видео какве користи од њиховога високог школовања.

да је у извесним ткивима и основа и потка од потпуно исте материје: кудељна основа и потка дају чисто кудељно платно, а ланена основа и потка дају чисто ланено платно. Буде ли основа чисто кудељна или ланена а потка потпуно памучна, онда се добива полупамучно платно. У већини случајева тежи се и тражи да основа увек буде *јача* од потке као што се то види код полупамучнога кудељног или ланеног платна. И основа и потка морају бити једна другој приближне. Није рђаво кад су и основа и потка не само од исте материје него и од исте јачине и снаге. Кад су и основа и потка одличнога квалитета (снаге — каквоће), онда доброј и вештој ткаљи није тешко изаткати одлично платно.

Ради лакшега схваћања и веће јасноће можемо претпоставити да у добром ткиву снага основе износи 10 килограма а исто толико и потке, што ће рећи да им је укупна снага равна 20 килограма. Најбоље је да у свима случајима овај однос снаге буде сталан и тада је свако ткиво најбоље и најпостојаније. Али често то није могућно остварити или се баш намерно не остварује из нарочитих разлога. Тако, кад су и основа и потка сувише грубе, онда и ткиво мора бити грубо као што је случај код чисто кудељнога платна или код покроваца. Да би се та грубост ткива избегла, потребно је да једно од ова два саставна дела (*ионајчешће иоптка*) буде *финије* од другога и онда и само ткиво мора бити *финије* и лепше у сваком погледу. Главна је да се основа и потка у својим неједнакостима дебљине и снаге допуњују, тако нпр. ако снага основе буде 12, 14 или 16, онда снага потке може бити за тај вишак снаге слабија тј. од 8, 6 или само 4 килограма, и опет ће ткиво више или мање бити

доброга квалитета. То исто може бити и обрнуто: ако је основа за неколико килограма слабија од нормалне снаге, онда потка мора бити за толико килограма јача. У сваком случају њихова заједничка и укупна снага не сме бити мања од претпостављених 20 килограма. Оне у заједници једна другу *допоњују*. Деси ли се пак у горњој претпоставци, да снага основе буде испод нормалне снаге (нпр. само 8, 6 или 3 килограма) а исто тако и снага потке (само 7, 5 или 2), онда такво ткиво (од коприва!...) неће ваљати и његова каквоћа и издржљивост биће рђави у сваком погледу.

Али нису ретки примери где једна сувише млада и невешта ткаља има и основу и потку одличнога квалитета, па ипак њено ткиво испадне да не ваља. То понајвише зависи од начина на који се основа снује, од разбоја на коме се основа и потка уједно састављају као и од самога чунка који при ткању носи цѐви на којима је насукана потка.

Из свега се овога приближно јасно види, да од каквоће материје из које се израђује основа и потка, од њене снаге и *финоће* зависи и квалитет свакога ткива. Ако је слабија снага основе, онда снага потке мора за толико бити јача па да се добије ткиво добро и трајно у свима приликама и разноврсним потребама. При оцењивању ваљаности снаге и каквоће свакога ткива не треба сметнути с ума већу или мању вештину и саме ткаље која је ткиво израђивала.

Снази и квалитету појединих ткива треба у извесним случајима додати већу или мању снагу и ваљаност саме *поставе* која се често употребљава. Ако је ткиво јако, онда постава може бити и слабија и обрнуто, па се ипак има оно што се жели и што даје добру, топлу и дуготрајну хаљину и одећу.

III

Основа и потка народнога просвећивања у многоне слажу и у неколико су сличне с основом и потком свих ткива о којима је раније овде спомињато. У народноме просвећивању основа је сâм народ а потка и поткава његова интелегенција, тј. добро школовани синови и кћери истога народа.

И до оснивања првих земљорадничких задруга (1895) и основа и потка народнога просвећивања готово се нису никако ни састављале како ваља и како би требало; оне су стално биле растављене и много удаљене једна од друге. Међутим из ранијега знамо: ма како била добра основа, она сама за себе и сама собом не може дати никакво ваљано и довољно чврсто ткиво. То исто правило важи и за потку узету саму понаособ. И тек онда, кад су се земљорадничке задруге почеле више множити и распростирати по нашој земљи, од тада је и потка народнога просвећивања почела мало по мало да се приближује својој основи с којом треба да сачињава једну нераздвојну и јаку целину. *Ове су задруге дакле прве отпочеле у Србији увлачићи школоване и просвећене људе у масу самога народа.* Од тога увлачења и те мешавине ни једна ни друга страна нису имале никакве штете већ напротив велике користи. То се најбоље види из свих досадашњих конгреса земљорадничких задруга који су кад више кад мање увек били одлично и најодличније посећени како од стране наших вредних земљорадника тако исто и од појединих школованих људи из Србије па чак и ван ње.

Не треба сметнути с ума да су земљорадничке задруге састављале основу и потку народнога просвећивања у главном у једном правцу: у правцу економском, имовном и агрикултурном, а све остале правце

и многобројна поља рада остављале су другим људима — удружењима и радницима, а то је од њихове стране потпуно правилно. *А оно што су наше земљорадничке задруге до сада постигле и урадиле толико је важно, велико и значајно да им сваки истински и прави Србин мора рећи хвала и поштомогати их у свима приликама и временима.* Јер оне су, помоћу тако рећи наших неписмених сељака — и оно мало школованих људи који су им прилазили — учиниле много на економском, културном и у неколико просветном пољу; оне су показале и доказале да је наш народ жудан знања и већега умења; да он жели, хоће и може да буде имућнији, умешнији, здравији и просвећенији, само кад се мудро, паметно, обазриво и искрено с њим поступа; кад му се лепо показује све оно што је за њега лично а нарочито за његову драгу отаџбину боље, корисније и практичније. Наш је народ веома задовољан кад у својој средини и у своме дому види истински школоване и искрене *своје* синове, а још радије слуша њихове мудре и паметне поуке и упутства.

Пошто је овде већ напоменуто да је народ основа народне и државне среће и благостања а школован и учеван ред људи истога народа потка свега онога што треба да сачињава једну јаку и снажну целину, онда неће бити излишно да се (према раније наведеним примерима о ткивима у опште) мало више и изближе разгледа каква је та народна основа, тј. какав је сâм народ а каква пак његова потка — интелигенција. Односи њихових ваљаностî — снагâ (каквоћа) као и самога броја (квантитета — количине) врло су важни.

Ако узмемо да разматрамо наш народ с чисто државнога гледишта, онда на жалост долазимо до уверења да он као главна државна основа не представља ону снагу и јачину коју треба да има сваки народ

који тежи своме потпуно независном опстанку и својој лепшој и завиднијој будућности. Тако, ако разгледамо наш народ у погледу његова *здравља* и свих здравствених погодаба у држави, онда долазимо до таквих закључака из којих се непобитно види да народ у том погледу не само што не стоји одлично већ је далеко и од онога што се зове *средње* и *прилично* стање. За тачну оцену стања и благостања у једном народу на првоме месту долази *здравље* а одмах после овога народна *писменост*. Писменост једнога народа сматра се као полазна тачка за његово даље просвећивање. Па шта видимо у томе погледу у нашега народа? Видимо да су све основне, средње, стручне и више школе за пуних 75 година независнога државног живота *описмениле* само 21 лице од стотине а 79 њих оставиле су потпуно неписмене као да за све то дуго време у нашој земљи и није било никаквих школа нити пак довољно школованих људи¹!... Прохујало је дакле преко Србије равно $\frac{3}{4}$ века², а здравље и писменост њенога народа стоје у таквом стадијуму (стању) као да се на те потребе из државне благајнице није давала ни једна пара. А кад главна државна основа — народ — овако стоји у погледу онога без чега је тешко ићи даље и тражити и заводити много штошта друго боље и савршеније, онда није тешко тврдити и утврдити да је досад само у ова два поменута правца (*здравље* и *писменост*) рађено и урађено *врло мало* а остало да се још ради и уради *веома много*. *Добро здравље* и *јака писменост* чине у

¹ Тачна статистика по овом питању (на основи државних података) гласи: *писмених 21·03 а неписмених 78·97*!!!... А питање је да ли је и ово **апсолутно** тачно?

² Овде се подразумева време које је протекло од 1834 године, кад је кнез Милош добио први хатишериф и слободно почео управљати Србијом а не и оно доба кад су отваране прве школе под Карађорђем (1808).

свакоме народу основицу његове снаге и његова видна најреџка. Сâм пак народ давао је и трошио колико је више могао и на свој *саниџет* и на своје *школе*. Али ни од свога санитета ни од својих школа није видео и дочекао оне резултате које је очекивао, а није зато што је *начин* њиховога *рада* на потпуно *погрешној основи*; што су главне старешине тих државних установа већином они људи, на које се подесно примењују речи славнога Мирзе Схаџи: „*Чујем клеџет млина, али брашна, брашна нема*“... Тим старешинама као да се веома допада глас узалуднога и празног млиновог клепета, а што народ од свега тога воденичног клепетања није имао, нема, нити ће скоро имати стварне користи, то се њих као да мало или нимало тиче!... Њима је у тим државним воденицама „прилично“ лепо а осталима ван млинова ако није лепо, нека се сами помуче да буде боље. Они су бар у *већини*!...

А кад наш народ овако оскудно стоји у својим основним и најосновнијим потребама (*здрављу и писмености*),¹ онда није тешко представити и утврдити да он исто тако недовољно и рђаво стоји и с осталим потребним знањима као што су: знање о подизању, грађењу и уређењу здравих кућа и обиталишта у опште; припремање и готовљење довољне и здраве хране; израда доброга, топлог и здравог одела; итд. итд. итд. Народ српски дакле не пати *и не сџрада* од немања материјала за оно што му треба, *него од незнања, неумешности и невештине*.² Он има најбољу земљу у

¹ У ово двоје, (и ако се то подразумева кад је реч о здрављу у опште) требало би не сметнути с ума питање о *води за џиће* у целој земљи. О њој би требало да се што пре постара сама држава и о свом трошку подигне здраве кладенце по целом народу и да их исправно одржава. Тада би се смртност нагло смањила.

² „Од невешта и гора плаче“, вели народна пословица.

којој се налазе сва природна земаљска блага и сви потребни извори за живот, за богатство и за здравље; он је потомак младе и јаке расе (порекло) од које је наследио најбоље здравље; он у основи није много лен и поврх свега тога он опет нити је довољно имућан, ни здрав, ни умешан, ни просвећен, ни напредан, нити пак колико треба обезбеђен и у својој данашњој малој и слабој кућици којој прете јачи ветрови са свих страна... Што он све то *није* има доста грешака и мánâ и до њега самога, али већи и главни део одговорности пада на оне којима је он подизао школе какве је умео и могао; за које је плаћао учитеље и професоре колико је више био кадар и од којих је један доста знатан део — после свих свршених школа у нашој младој и малој држави — слао у стране, велике и просвећене земље и којима је према својој могућности давао знатне стипендије само да би се они могли што више просветити и темељније научити. „А кад то буде било“, онда да и они њега што више просвете и отворе му очи у свима правцима и за све потребе у животу.

Па да ли су школовани синови Србије поступали онако како се извесно сâм народ и надао, како је очекивао и како је требало да буде; да ли су они једва чекали да што пре сврше школе и да се врате у своју отаџбину те да се одуже своме народу на све могуће начине који ће му што више користити; да ли су се отимали да што чешће долазе у додир с народом да га поучавају и обавештавају у ономе што и он треба да зна?¹

Искрено, слободно, отворено и без страха и трепета говорећи, *наша школована инџелигенција ниџи*

¹ О државним и осталим српским питомцима по страним државама у опште биће нарочито речи у „Светлостџи“ (органу Друштва за Школску Хигијену и Народно Просвећивање) чим се мало отаљају питања која су такође горећа у нашој земљи.

је тежила ниш је радила да се своме народу приближи и одужи онако и онолико како је и колико требало а још мање колико се он од ње надао и колико је она могла. Она је више мање живела својим засебним одвојеним животом; с народом се дружила и мешала само онда кад је он за њу спремао добре ручкове — „где се имало шта појести и попити“ — или кад је од њега што тражила било у име државе или у своје властито име (порез, прирез и посланичке мандате за своје пријатеље и присталице партије!). Народ је грцао у незнању, предрасудама, заблудама, сујеверју и безверју; њега су десетковале, рушиле и убијале разне болештине, редње и несреће, његова се интелигенција о свему томе задовољавала с понеким расписом који је и она сама врло брзо заборављала и ишла даље у својим „државним пословима.“ Народ је неписмен, непросвећен и необавештен улазио у касарне а из њих се више мање враћао у истоме стању или је у своју породицу носио „добивену“ туберкулозу и друге „новишине“ варошкога живота.....У појединим варошима, где су неписмени и непросвећени синови народа служили као будући бранитељи отаџбине, постоје читави легиони школованих људи које издржава државна благајница, а нико од њих није хтео да жртвује ни по један сат дневно тим војницима и да их бар научи читати и писати ако не и чему другом. Народ је подизао у својој средини школе и у њих слао своју мушку децу на четворогодишњи „курс“ (течај); али је на жалост брзо увиђао да су се његова деца веома мало (према утрошеном времену, труду и новцу) стварно користила по тим школама, или су у време рекрутовања била готово потпуно неписмена као и она друга која нису ни видела тих школа. По несрећи нису ретки случаји да су добра, вредна и скро-

мна деца из народа — дружећи се с „интелигенцијом“ и школујући се по варошима — постајала рђава, лена, нерадна, осорљива, набусита, насртљива (на слабије од себе) и да су се за време школовања добро извежбала у *картању и пијанчењу*.¹ Једном речју чисто да се поверује обичном мишљењу да школе кваре народну омладину уместо да је поправљају у сваком погледу и правцу. И баш у овоме народном мишљењу треба тражити узрок што он нерадо даје и своју мушку децу у школе и на школовање у опште. По себи се разуме да народ у овом неоправданом или оправданом гледишту треба што пре разуверити и уверити га с доказима у руци *да школе никога не кваре него поправљају*; да оне ничију *вредноћу* не умањују него напротив *повећавају*; да оне не обарају *економску вредност* једнога човека него је уздижу и *умножавају*; да реч *господин* не означује човека који седи у хладу и ништа не ради већ напротив представља оно лице које ради и уради много више него ли друга лица која нису школована и у напорном раду извежбана.

И из ових досадашњих кратких напомена и примера види се јасно да *није било* заједничкога, споразумнога, договорног и пријатељског рада између самога народа и његове интелигенције у оној мери и обиму колико је то требало па да и једној и другој страни

¹ У Србији ће се обесмртити она влада која свима својим чиновницима и осталим службеницима законом буде забранила: а) *картање* и б) *пијанчење*; ако узакони (и то стално практикује без обзира на чин и положај) да се сместа (и без икакве апелате и потоње жалбе) истера из државне службе сваки онај који се ухвати да се јавно или тајно карта или да пијанчи. Државни чиновници и сви крупни и ситни службеници морају само *добрим примерима* претходити својим суграђанима. А кад би се само и ове две тачке узакониле и строго примењивале, онда би се смањила самоубиства и породичне несреће, а пожаревачки би затвор мало по мало остао без својих „питомаца“ који су се картали на рачун државне касе!...

буде много боље. А да је пак тога заједничкога рада било, извесно се не би по новинама, неким књигама и јавним разговорима помињала многа, ужасна и честа убиства а нарочито самоубиства која прете да постану епидемична чак и међу самом школском омладином; не би се из године у годину множила злочина дела, крађе и паљевине; мање би било картања и пијанчења која упропашћују толике домове, породице, ситну децу и појединце; смањили би се толики мутни и нејасни појмови о дужностима према породици, отаџбини, ближњима и самоме себи; мање би било превара између купаца и продаваца; не би било толико лакоумних задуживања и немилосрђа спрам свију и свакога; вароши не би представљале легла раскоши с једне и одвратности наспрам рада и морала с друге стране; по селима се не би виђали онако рђави путеви, мостови нити пак куће мучне, јадне, опале, чађаве, нечисте и нездраве а дворишта зарасла у коров и ђубре; у народу би било много више стоке свих врста и домаће радиности и рукотворина које овако лако не би потискивали *шуби* и рђави фабрички производи који прете да униште нашу лепу народну ношњу. Народни би се подмладак боље неговао и не би из године у годину бивао све слабији и кржљавији. Сама нега болесника, изнемоглих и остарелих лица не би била овако жалосна и примитивна као што је данас. Огроман би се морталитет (смртност) — нарочито од туберкулозе — смањио. Вода за пиће не би била оволико загађена услед које се шире и множе толике заразне и епидемичне болести. Славе и свадбе не би били дани кад се поједе и попије до последњега залогаја и капи пића и због којих многи падају у дугове и зеленашима у шаке из којих се не могу лако ишчупати; не би било толико... итд. итд.¹

¹ Вид. „Весник Српске Цркве“, јуни-јули 1909, стр. 497 — 508.

IV

Основа и потка народнога просвећивања у Србији, тј. сâм народ и његова школована интелигенција, не друже се довољно једно с другим нити се познају колико треба. А кад год се два — ма и сродна — бића често не друже и не познају у довољној мери, онда она мање маре једно за друго; мање их тиште невоље и патње које се дешавају једноме од њих, а о каквом њиховом заједничком и договорном раду или узајамном, искреном и брзом потпомагању не може бити ни речи. То пак узајамно недружење и непознавање народа и његове интелигенције од велике је штете како за сâм народ тако још и више за све школоване људе. А још већу штету отуда има и трпи сама Србија за коју треба да живе и раде колико више и боље могу како сви сељаци — од најмањег до највећег — тако и сви они који су високо или колико толико школовани. Позната је стара прича из римске историје у којој се наводи како су се једном приликом споречкале: *ноге и руке са стомаком и мозгом*. Оне прве нису хтеле да се муче и да раде за оно друго двоје који (по њихову мишљењу) не раде ништа већ само благују и уживају. После дугога разговора, договора, и горкога *искусџва* дошли су до уверења да једно без другога не могу: ноге и руке не раде само за стомак и мозак већ сви узајамно раде једно за друго, свако на своме послу и задатку. Само тако радећи они могу опстати, бити здрави и користити ономе коме припадају, тј. човечјем телу. *Без узајамнога помагања нема живота.*

На ову причу из римске историје у многоне личе односи и понашања нашега народа и његових школованих људи где се може узети да народ представља ноге и руке у телу а његова интелигенција стомак и

мозак. Кад је народ сâм и кад дође до великих тешкоћа, он баца кривицу за своје неуспехе на оне који су школованији и паметнији од њега и који треба да га предводе у свима пословима народнога и државног живота и рада. То исто чине и школовани људи спрам народа тврдећи како их он не слуша довољно и не ради свој посао како ваља и како би требало, већ се пача и у оно што њему не припада (напр. политика!...). Али су три четвртине века неумитни сведоци да ова узајамна оптуживања и тужакања не вреде ништа нити доносе какве год стварне користи и једнима и другима. *Само узајамна договарања, саветовања, заједнички рад и искрено пошћомагање и од једне и од друге стране може уродити добрим плодом и чинити срећу и част и једној и другој страни ња и држави у којој и за коју обоје треба да живе и најмарљивије раде.*

Да би ова честа, узајамна и некорисна тужакања престала и да би се отпочело радити *мудро, њамешно и њаџриоџски*; да одсад интелигенција не би могла бацати кривицу на народ нити пак народ на интелигенцију и да би се потпуно помириле и сложиле ноге и руке са стомаком и мозгом, изнећемо овде укратко шта би требало да ради сâм народ а шта пак његова интелигенција па да обоба буде боље у сваком погледу. Отпочећемо с оним који је мудрији, „пошто паметнији увек попушта“. „Ако брег неће да се приближи Мухамеду, онда нека се Мухамед приближи брегу“...

V

После познатих тужних и жалосних догађаја на Балканскоме Полуострву, који су се десили у трећој четвртини године 1908 и првој 1909, сваки прâви, истински и искрен Србин увиђа да наш народ *треба*

снажиии физички, здравствено, умно и материјално; увиђа да га што пре и што брже треба тргнути из досадашње немарности и равнодушности наспрам онога што се тиче њега лично и његове отаџбине; да га треба просвећивати и што потпуније просветити у свему ономе што један народ мора знати, имати и моћи како би што лакше и поузданије издржао борбу с јачим и многобројнијим противницима и непријатељима његова опстанка, имена и напретка.

Да наш народ заиста *треб*а просвећивати, и то у свима правцима савремена живота и људскога знања, о томе не може бити никакве сумње нити се та животна потреба сме спорити ма од чије стране. Али на жалост и у нас се овда-онда и овде-онде нађе по неки особити „мудрац“ или „крупан државник“ који најватреније доказује да нашем народу (сељачком сталезу) није потребна никаква већа просвећеност него ли ова што је данас има. „Народ нека гледа, веле ови „мудраци и државници“, свој плуг, мотику и будак, и то му је доста, а просвету у опште и просвећеност на по се нека остави онима који су за те послове („дисциплине“!...) позвани“!... Срећом овако изопачена мишљења припадају веома маломе броју људи у нашој земљи који, узгред буди речено, нису далеко отишли ни у своме властитом школовању и знању. Они се зову школованима само зато што су их у своје време двојица вукла у школу а четворица гурали из разреда у разред, док и они нису дошли до некакве школске дипломе. Овако изврнута мишљења о замишљености просвећивања народа припадају људима чији су мозгови одавно одрекли послушност да и најмање зрело мисле.¹

¹ Оваквих људи и мозгова — који нимало не мисле — налазимо у свима редовима школоване интелегенције. На њих се може применити Христова изрека: „Опростити им Боже, јер не знају шта говоре.“

Народ дакле треба просвећивати, само настаје главно питање *ко* то да отпочне, *где*, *како* и *чиме* да се изводи то просвећивање? Наша школована интелегенција раздељена је у више одвојених група и категорија. Све те групе имају већи или мањи број својих представника и присталица. Неке од тих група више су школоване а мање награђене од других и отуда долазе она многобројна препирања међу њима. Та неједнакост награђивања и врло честа и жучна препирања и чине да ти школовани људи не отправљају своје редовне послове с онолико воље, љубави и марљивости с колико би требало, те зато су послови појединих група ужасно заостали, занемарени и запуштени. То се најбоље види по нашем *санитетџу* и нашој *просвети*, премда се и све остале гране немају чиме похвалити нити су њихови послови далеко одмакли од послова ове две групе. Ми имамо пуно школованих људи који понешто раде само зато *што морају*, иначе да не морају и да им не треба јести, плаћати стан, одело и остале потребе, не би никад ништа радили и најрадије би проводили своје време у спавању, картању, по каванама или на „корзовима“. Они немају никакве љубави за ма какав рад и непрестано одвраћају од рада оне друге што нешто *више* раде од онога што морају или покушавају да раде. Они први овима другима непрестано држе предике: „Како за *ову* земљу не вреди ништа радити; како то нико неће признати ни казати хвала; како се сав тај труд за опште добро „нерентира“, како су и они некада нешто радили и покушавали да раде, па кад су их други почели нападати, исмевати и критиковати, они су све баталили, јер немају за кога да раде“. „Најбоље је, веле они први, не радити ништа; онда се човек никоме не замера и добро стоји са свима владама, партијама и

кошеријама у земљи! Зар не видите, продужују ови незвани и „мудри“ саветодавци, како је у нашој земљи све запело да што више отме и стекне за себе, не бирајући при томе средства, путове и начине и не питајући да ли су ти путови *часни или не*. Данас је доба кад само новац говори, а све је остало лук и вода. Онај који је вешт да се награби доста пара, виноград и летњиковаца у околини Београда, тај је после и поштен и учеван, и виђен и поштован, и цењен и одликован орденима; он има свега и свачега што се може имати за време краткога човечјег живота. Не постоји бадава народна пословица: „док се мудри намудроваше, луди се науживоваше“... Једном речју нико вам не хвали, не признаје и не уздиже пожртвовање и рад на општем добру за срећу народа, државе и Српства, већ се нарочито цени саможивост (грамзљивост) и лично богатство. И не само што се тај човекољубиви (филантропски) рад не цени и не уздиже, него се — напротив чини све могуће (разуме се, тајно!) да се он успори, омете и спречи. Врло често, баш они који су на крупним државним положајима — с којих могу много добра учинити и потпомоћи приватну иницијативу и вредноћу, пошто имају довољно средстава и власти на расположењу — показују се равнодушни до невероватности и чине све допуштено и недопуштено да ту приватну вредноћу убију у корену. Они као да се боје да приватна иницијатива — тако рећи без икаквих сталних средстава — не учини више од њих који располажу с много државних хиљада и милијуна.¹

Поред овога постоје очигледни и непобитни примери из којих се лепо види како су поједини наши

¹ Наши државници потпомажу само оне приватне установе и корпорације које себи ставе у програм да њих хвале и уздижу. Имамо ми и таквих приватних предузећа, само што те установе не крећу напред ни једну паметну идеју.

државници чинили незаконите и нечовечне моралне пакости и материјалне штете баш оним људима који су свим својим срцем, душом и бићем радили само на општем добру и кретању крупних и важних патриотских питања на корист Србије и њенога угледа. Покојни Илија М. Коларац лепо је окарактерисао ове наше „државнике“ и ministre: „Они су тако самном поступали, горко је узвикнуо болан и преболан Коларац само зато, *што су нејросвећени*. С тога и остављам све своје имање на просветне цели, *како у Србији не би више било и овако нејросвећених државника као што су ови сада и да би други у будућности од њих били бољи и јросвећенији*“.¹

Да оставимо на страну изношење свих незваних саветодавца који раде све што могу да зауставе и угуше сваки покрет који тежи народноме просвећивању и благостању; да обиђемо и понашање понеких од наших државника — оно што је о њима рекао покојни Коларац довољно је да се види каквих је државника било, каквих их можда и сада има и у будућности може имати — па да пређемо на остала важна питања у овој малој расправици.

¹ Као што је познато, Коларац је због Тополске Буне био ухапшен и окован 22 јануара 1878; помилован 9 августа а умро 6 октобра исте године. На неколико дана пред своју смрт он је диктирао свој последњи тестамент. Кад су присутни при тестаменту чули последњу вољу завештаочеву, изненадили су се, да он и после оноликих ничим незаслужених кињења и мучења ипак оставља све своје имање на просветне циљеве својој отаџбини. Али је то изненађење брзо објаснио сâм Коларац, изговорив горње речи с извесним свечаним патосом које високо уздижу овога великог и највећег просветног добротвора који се узвишује над непросвећеним државницима и чини своју српску дужност. *А дужности је свакога Србина да живи и ради само за срећу, најредак и леишу будућности свога нејросвећеног народа, а исто тако да тежи да се и нејросвећени државници што више јросвете и у сваком погледу буду јрви међу јрвима.*

И раније је поменуто да школовани људи треба и морају отпочети просвећивати свој народ како би му на тај начин вратили дуг за добротина која је он чинио док су се они школовали по државним и страним школама.

Сва наша интелигенција може се мање више поделити у неколико сталежа и група. Тако имамо сталеж: лекарски, инжињерски, учитељски, професорски, пољопривредни, правнички и адвокатски; дипломатски, финансијски, свештенички и монашки; сталеж бивших и садашњих министара и државних саветника; официрски; засебан сталеж среских и окружних старшина са свима ситнијим додатцима свакоме од њих.¹

Сви ови сталежи спадају и рачунају се у народну интелигенцију, у школоване и просвећене људе. Државни Шематизам пун је њихових имена. Они односе „приличну“ свотицу државнога буџета. На саме пенсионаре (већином још младе и здраве) даје се годишње више од пет милијуна (5,000.000) динара, а то је сразмерно (према броју становника од 2,800.000) више него и у којој другој држави.

На платежним списковима имамо дакле доста велики број школованих људи и оних, који су кроз школе пролазили и ако из њих нису изнели довољно потребнога и корисног знања.

После ових напомена одмах можемо прећи на практична питања:

1. *Треба ли или не треба просвећивати народ?*

¹ Овде се намерно не уводи неки нарочити ред у овим сталежима према већем или мањем школовању; према већој или мањој плати, јер у нашој интелигенцији и иначе нема никаква реда нити се награђивање врши према способности, раду и вредноћи већ према политичком обележју или припадању и неприпадању појединим котеријама које су опасније и од партија.

2. Ко да отпочне и врши обучавање, просвећивање и васпитање народа?

3. Где да се врши народно просвећивање?

4. Како да се народ просвећује? и

5. Новчана средства за народно просвећивање.

1. Треба ли народ просвећивати?

Према свему што је раније поменуто, при овој тачки не морамо трошити много речи. Ко добро познаје прошлост, садашњост и јасно предвиђа будућност нашега народа, сложиће се са свима *уаметним* људима да народ *треба* просвећивати и *то што више, темељније и брже*. Та је *потреба* толико прешна и неодложна да се не сме губити ни један минут, већ се мора на посао свом снагом или још боље речено свима снагама и што обилнијим средствима. Док се наш народ не отпочне озбиљно просвећивати не може се ни помишљати на његово стварно снажење у погледу *телесном* (физичком), *здравственом*, *умном* и *материјалном* (имовном).

Само добро и чврство (солидно) просвећен народ умеће довољно разумети и ценити физичку снагу, добро здравље, вредност умне снаге и умнога развитка и јачине у опште као и велики значај имовнога благостања целог народа. Јака физичка снага у народа даје држави добре војнике на које се она може ослонити да сузбије спољашњег непријатеља; одлично здравље потребно је свима, свуда, свагда и на сваком месту; умна снага и умни напредак потребни су за све послове у животу, а јако имовно стање помаже да се што лакше дође до свега напред поменутога. Кратко речено: просвета и просвећеност потребни су данас свима људима и свима државама, а нарочито нашем народу који је услед петвековнога ропства

(1389—1804) много заостао у свему и свачему скоро од свих околних народа а нарочито од оних који су од њега многобројнији а у својој историји нису имали Косовске Битке!...

Све што је у Србији било некада ђак и прошло кроз школе, а нарочито они који су се редовно школовали и имају доста знања извесно је да су већ и сами увидели да наш народ може и моћи ће издржати *културну борбу* с осталим, јачим и надмоћнијим народима само тако, ако *и он* што пре постане културан, просвећен и умно много јачи него што је данас; ако сваки његов грађанин (и сељак и варошанин) буде добро знао велики и свети значај Отаџбине; ако ту Отаџбину онолико заволи као што је у младости волео своју рођену Мајку која је за његов живот стављала свој на коцку; ако му интереси и срећа Отаџбине буду пречи од његових властитих интереса; ако у свима приликама живота буде у свако доба готов да за њу положи не само своје имање него и живот; ако не буде допуштао да се имовина његове Отаџбине развлачи и черупа као имање које остане без икаквога одраслога и умно здравог законитог наследника; ако свакога Србина буде волео као свога рођенога брата без обзира да ли је он богат или сиромах, учеван или потпуно нешколован и ако буде ђран да му искрено помогне у свима приликама живота; ако знање буде ценио не само као и имање него и више, и ако од тога свога знања у свакој прилици буде делио што више може свима онима који га имају сувише мало или немају нимало; и на послетку, ако што пре буде постао члан Друштва за Школску Хигијену и Народно Просвећивање и ревносно испуњавао његове дужности, тј. ако кроз цео живот буде радио за своју Отаџбину: *„џером, живом речју, делом и добрим џримером.“*

2. Ко да ошћичне просвећивати народ?

Из раније поменутога види се да наши школовани људи, наша интелигенција, представљају више од 15 разних група и да њихова имена испуњавају Државни Календар од 360 страна (велике осмине 1909), што ће рећи да сразмерно имамо доста велики број школоване интелигенције која би се на први поглед сва могла употребити ради просвећивања нашега непросвећеног народа.¹ Тако неким изгледа, али тако у ствари није. Сем тога настаје питање да ли би се свих 15 staleжа могло употребити да њихови представници раде на народном просвећивању. Има извесних staleжа који се врло мало или нимало не би могли употребити на раду за народно просвећивање, обучавање и васпитање. У те staleже долазе дипломате, представници монашкога реда; бивши и садашњи министри и државни саветници (сем врло ретких и светлих изузетака), а нарочито официрски кор.²

Остају дакле лекари, инжињери, учитељи, професори, пољопривредници, правници, финансијери, свештеници; по неки од средњих и окружних начелника који имају подобности за ове послове и то само млађи нараштај, а они старији су неупотребљиви. Као што се види, и овде на хартији, па их је отпало прилично доста, а кад буде дошло до озбиљнога рада, онда ће јамачно и од овога малог броја изостати доста њих, који ће се изговарати на разне начине да они

¹ Кад би била само реч о *државноме ручку*, онда том приликом не би било довољно столица да седну сви они који би се пријавили као потпуно школовани; за *државни рад* не би их остало ни 5% а 95% отпало би, одмах, првога дана!...

² Од свих наших школованих људи који су веома невешти и неспособни да јавно и *слободно* говоре и држе какво предавање, официри долазе у први ред, па чак и они који су одлично свршили и виши курс. Сви су они врло *невешти* говорници!?

не могу вршити те послове што се зове народно просвећивање, поучавање и васпитање. А према досадашњем искуству то је потпуно тачно. За пет година свога рада Друштво за Школску Хигијену и Народно Просвећивање позивало је многе школоване људе да раде на његовим задатцима, па их се врло мало одазивало и одазвало. Друштво је за ово време држало више од 245 предавања у разним крајевима Србије и сва та предавања падају на *десетак* људи који спадају у две три групе, а толике остале *хиљаде* људи и свих осталих дванаест сталежа нису на овим пословима били заступљени ни једним својим представником!¹

Настаје важно питање да ли и од оних сталежа које смо задржали као подобне за предавања и просвећивање народа — могу *сви* изаћи на говорницу и држати народу поуке о васпитању и просвећивању? Одмах морамо одговорити да *сви не могу*, нарочито они који не располажу добрим говорним органом; чиј је глас слаб, промукао или недовољно јасан; који уњкају, врскају и замуцкују кад говоре; који су крзуби и ненавикнути на чисто и јасно изговарање сваке речи или појединих гласова у речима. Исто тако важна је особина наглашавање појединих реченица и гестикулација² (живост у говору). За послове о којима овде говоримо, најважнија је особина *моћ живе*

¹ Некима од ових школованих људи „не допуштају послови да раде на народном просвећивању; други не воле да путују; трећи на путу не могу имати све удобности на које су навикли код својих кућа; четврти не воле сељаке што им не миришу (услед некупања!); пети неће да раде дабе, пошто и њима нико ништа не даје бадава; шести су одлучни противници просвећених „гејака“; седми налазе да то треба да чине учитељи, свештеници и држава; осми (чак и професори!) нису научили да говоре пред гомилом која их не разуме; девети“.... итд. итд. Међу овима што не могу ма из којих разлога, има и бивших министара и народних посланика!!...

² Вид. В. С. Цркве стр. 500; свеска јуни-јули 1909.

речи. Онај који хоће да поучава наш народ, тај мора имати велику количину знања и лакоћу слободне — живе речи. Али и у том случају речи морају бити изговаране чисто, јасно, кратко, разговетно и доста лагано да се све потпуно разуме што се каже и говори. Сем тога беседник пред народом *не сме* имати *сѣрах* (трему) од великога и врло великог броја народа.¹

Поред ових неопходних особина предавач који хоће да поучава и просвећује масу нашега народа (сељачки сталез) мора се понашати као што се понаша учитељ у I р. основне школе, тј. све што каже треба и да докаже; све што говори мора бити јасно и очигледно. Њему треба више да буду на уму они што немају ни појма о ономе о чему он говори — па према томе и да подешава свој говор — него ли они што нешто знају. Ови су последњи увек у мањини. Он се увек мора служити школском таблом, цртежима, исписивањем појединих бројева и доношењем осталих очигледних предмета.² Строго треба да се чува и да избегава туђе речи и изразе (напр. солуција-решење, територија-земљиште; анархија-неред, безвлашће; апатија-равнодушност; експедиција-поход; индивидуа-осо-

¹ Прича се, да је један човек (књижевник) путовао по Америци и доцније хтео да држи предавање о томе свом путу. Замишљао је да је то лак посао и није био ништа написао нити спремио какве забелешке. Свет се скупио у великоме броју и дворница је била *дубоке љуна*. (То је за невеште и неизвежбане говорнике највећа непријатност и тешкоћа.) Говорник се попне на катедру и отпочне: „Да се оде у Америку, треба се дохватити лађе; да се оде у Америку, треба се дохватити лађе;... да се оде у Америку треба се дохватити лађе а ја се хватам врата“ (и *убегне!*), јер се никако није могао сетити (услед треме) шта је хтео даље рећи!.. Његов је положај извесно морао бити страшан!...

² Предавач који је досад држао предавања и поуке за наше *женскиње*, стално носи једну лепо израђену лутку, која представља малу бебу с неодвојеним пупком и постељицом. Он носи и остале предмете који су му потребни за ову врсту предавања као: топломер, чисте маказе, пантљика за везивање пупка итд. итд.

Лука Ћеловић
БЕОГРАД

Luka Ćelović

ба, лице; филантропија-човекољубље итд. итд. Јер маса нашега народа нерадо слуша стране речи а још мање их разуме или ако их и разуме, то је обично наопачке и обрнуто. Лекарима су добро позната народна изговарања страних речи: „тубекулоза“ (туберкулоза); „вуленија“ (инфлуенца); „периода“ (периода); перација (операција); Др. Шлага (Др. Шрага) итд. итд.

Према досадашњем искуству Друштва за Школску Хигијену и Народно Просвећивање, у најпрешнија, најкориснија и најподобнија лица за народна обучавања и предавања долазе на прво место лекари, јер наш народ ипак највише цени своје здравље; после лекара долазе инжињери, пошто народ увиђа велику корист од добрих путова и здравих кућа; на треће место долазе пољопривредници; после њих долазе учитељи, свештеници, професори итд. Све што ови сталежи говоре, народ их радо слуша, само што се они (школовани људи) врло слабо одазивају овим радовима из разних узрока или због још недовољнога броја. Учитељи, свештеници и професори у већини су од свих школованих сталежа, али 75% од њих обузела је политика и партија те су тако досад и они много занемаривали овај важан културно-просветни посао на добро наше Отаџбине. Надајмо се да ће бар одсад и они увидети где је и у чему спас нашем народу и нама свима.

3. Где да се држе предавања?

Питање, где да се држе и врше предавања за народно просвећивање, врло је важно. Од како је Србија ослобођена од туђинскога притиска *ниједан* наш државник *није никад мислио о овом питању*. То се најбоље види по народним школама које су мале, ниске, тесне и нечисте. Да је досад и један министар просвете ми-

слио и размишљао да није довољно само градити *мале школе за малу децу*, већ да је веома корисно и потребно подизати мало веће школе које би могле служити за извесне свечане прилике и за обучавање и просвећивање народа, ми бисмо у сваком округу — ако не и срезу — имали бар по једну основну школу у коју би могло стати по 100—200 одраслих грађана. Те би школе биле етапе (обележена места) где би се отпочињала *предавања и за одраслао народ*.

Досадашње школовање мале деце није дало повољне резултате; приметило се да многа деца, која од 7—11 године одлично сврше основну школу, приликом рекрутовања (21 година) једва умеју да потпишу своје рођено име, а о другом каквом знању да и не говоримо. С тога се мора радити и урадити све што треба како би се и *одрасли обучавали* у ономе што им у животу и за живот треба. Мора се отпочети вођење рачуна о младићима и девојчицама од 11—21 године, да се стечено знање не заборави и да се много штошта у знању принови. Сем омладине не треба заборавити ни сав остали народ и то како мушко тако и женско. И он жели и хоће да научи и зна што више него што је досад знао. Потребности живота из дана у дан све су веће и веће, те према томе и потреба што већег и разноврснијег знања расте упоредо са свакидашњим потребама. Да је ово тврђење потпуно истинито, најбољи су нам пример толике земљорадничке задруге, њихово стално множење по целој Србији као и њихови добро посећени конгреси на које долази толики земљораднички народ само да би што ново научио и однео својој кући, у своје село, како би они били што напреднији у сваком погледу. Потреба све већег и већег знања упоредо расте у свих и свакога с потребом што боље и здравије хране,

одела, куће итд. Као што је Наполеон I у своје време узвикнуо: „*Дајте ми добру војску и доста новца да да освојим цео свет*“, тако и ми Срби можемо слободно рећи: „*Дајте нам што више знања и што јачу просвећеност и карактерност целог српског народа (од краљевскога двора до најмање сељачке колибице) да направимо од Србије нов рај и нову силу у Европи.*“

Народ је тешко просвећивати само на отвореном пољу. За тај посао веома су потребне и корисне простране зграде у којима би се стално налазила по једна пространа дворница (сала) у коју може да стане по 100, 200—500 душа. У Србији се на прстима једне руке могу побројати оне сеоске школе које одговарају овим погодбама (Азања!). Досадашњи радници на народноме просвећивању, у недостатку пространих школâ, помагали су се појединим кафанама, али су оне у многومه погледу незгодне и штетне за ове послове; њихови власници не допуштају да се у њима говори о сваком важном питању (напр. о алкохолним пићима и њиховим опасностима по здравље¹). Сем тога оне су потпуно неподесне за предавања женскињу која врше само лекари у затвореним просторима и којима не могу и не треба да присуствују мушкарци² (изузев лекара).

Дакле, за општа предавања народу школе су неподесне због недовољнога простора; кафане не ваљају из више поменутих и непоменутих разлога, и онда

¹ „Стара Плавина“ у Пироту на земљорадн. конгресу 1906 кад је власник кафане спречио предавање помоћу циганске музике!...

² Питање о овим женским предавањима још није потпуно утврђено. Начелно, пошто се на њима дају обавештења о хигијени и физиологији полних женских органа, ту не треба да буде ни један мушкарац, ако није лекар. Али можда би се од времена на време — и с доушћењем самога женског збора — могао на њих пустити и по неки старији свештеник и учитељ, као прва народна интелигенција и то само по селима.

шта остаје? Остаје да се потражи одобрење од надлежних власти за *цркве*; али како су крупни црквени представници *досад* гледали на ова питања *народнога просвећивања*, велика је сумња да ће се до тога одобрења доћи. И заиста цркве би биле врло подесне, нарочито за хигијенска — *лекарска* предавања, јер су махом довољно простране и њима радо долази народ из најразличнијих и најудаљенијих крајева. По црквама свештеници и монаси држе народу своје проповеди, и онда зар би црква нешто губила ако би после свештеникове проповеди дошао лекар да народ обавести о шарлаху, дифтерији, исхрани мале деце итд. итд? *Ту би црква само добила а ништа не би изгубила.*¹ *Кад би уишћали Исуса Христа о овом предмету, пошћисани је пошћуно уверен да би га он одобрио.* А да ли ће га одобрити и благословити и наши црквени поглавари и великодостојници идемо да видимо. Они, који буду живели 1959 године, видеће шта је решавано и шта је решено по овом важном питању!...²

Док се не реше горња питања по овом важном предмету, Друштву за Ш. Х. и Н. П. остаје једина нада у представнике и задругаре Земљорадничких Задруга. Оно их лепо моли да о питањима народнога просвећивања зрело размисле и да у свима приликама

¹ У Енглеској већ има извесних цркава у којима могу беседити и несвештена лица и вера у тој држави не стоји нимало ниже (ако не стоји више) него ли у Србији.

² Друштво за Школску Хигијену и Народно Просвећивање унело је у своја Правила и ове важне одредбе (чл. 28)... „Управни Одбор *не сме* допустити да се у име Друштва држе предавања:

- а) У којима преоблађује лична полемика;
- б) Предавања о верским питањима, која нападају основе хришћанства, или која су противна јавном моралу;
- в) У којима се расправљају партијска питања, или се агитује за ма коју политичку странку“. — Друштво је дакле још у почетку учинило своју *дужност*, а видећемо да ли ће и остали учинити *своју*.

— кад се у неком месту подиже школа — утичу што више могу да се у свакој школи *предвиди* и *по једна велика соба* (сала) за свечане *прилике* и *предавања за народ*. Такве школе не би много више стале него ли што иначе стају, а где то баш није могућно, онда нека се између две или три веће учионице направе покретни зидови који би се лако могли извлачити кад се потреба укаже. Задругари ће тим начином учинити двоструку услугу и дотичноме месту и поменутоме Друштву. То би место после краткога времена постало средиште (центар) народнога просвећивања. Исти задругари могли би мало размислити и о питању како би било да се Друштву за Ш. Х. и Н. П. одобре веће цркве за *његова* предавања.

А најбоље би било кад би питање о подизању *угледних школа* по срезовима узела сама држава у своје руке. На тај би начин народ брзо увидео сву корист од таквих великих, *просираних* и здравих школа; онда би он према њима подизао не само све остале школе у околини него и саме своје домове, а у томе би била добит која се не да исплатити.¹ Да се ово и оствари, у Министарству Просвете и Унутрашњих Дела требало би да њихови представници мало више мисле *о просвети* и *о народном здрављу* у опште него ли што то данас чине.....

Према свему овоме питање: где да се држе предавања за народно просвећивање, обучавање и васпитање свега нашег народа и то од 6—95 године његове старости, може се свести на ове четири тачке:

¹ Друштво за Ш. Х. и Н. П. жели да што скорије подигне *Народни Просветни Дом* (од милијун динара) који би служио као модел (углед) за све остале школе и народне домове. У њему би била поред осталог и једна велика дворница за јавна предавања, у коју би могло стати 4000—5000 слушалаца.

а) Да сви просвећени људи и пријатељи просвете настану да се одсад граде такви планови за народне школе, у којима ће се предвидети да свака школа поред довољнога броја учионица има и по једну велику дворницу (*салу*), или ако је то немогућно, онда да се између две или три учионице направе *покрећни зидови* и на тај начин добије потребна сала за 100—300 одраслих слушалаца;

б) Предавања по кафанама да се врше само дотле (и то изузетно) док се тачка *а* потпуно и свуда не оствари а потом их сасвим напустити и не давати повода да се у њима скупља свет и навикава на пијанчење;

в) Покушати код надлежних црквених власти да се друштву за Ш. Х. и Н. П. допусти да одређени *лекари* могу држати народу поуке из хигијене *по црквама и манастирима*;¹ и

г) Предавања на *отвореном пољу* треба више-мање изоставити, јер се њима може користити веома мали број слушалаца (они који су непосредно уз самога предавача). А пошто у таквим приликама обично дође много народа (по 300—600), то се — после неуспешног напрезања да се нешто чује — последњи редови почну разилазити, а тиме се убија важност самих пре-

¹ За време робовања српскога народа цркве су поред вере и писмености чувале народу и *оружје* које му је 1804 и 1815 године помогло да се ослободи од Турака. А кад су цркве и манастири служили *тада* тим сврхама и ништа нису изгубиле од своје светиње, онда оне *сада* могу послужити за ширење хигијенског знања и бољег здравља по народу. Друштво за Ш. Х. и Н. П. слало је своје изасланике у манастире: Боговађу и Рајиновац. Ту се извесних дана (сабора) скупља силан свет, али се предавања нису могла држати како ваља само зато, што нема никакве подесне зграде ни дворнице. Међутим у оба места, после свршене службе, цркве су биле потпуно празне, те су могле веома подесно послужити за хигијенска предавања и то у толико пре, што је Друштво слало и по једнога лекара. — Лепо се моле сви пријатељи *веће народне просвећености* да о овом важном питању озбиљно размисле и кажу и своје мишљење.

давања. И најјачи глас некога одушевљеног говорника не може да продре и допре до толике масе света како би га сваки лепо чуо и разумео. Народ а нарочито недисциплинована маса света слуша пажљиво говорнике само онда и дотле *кад и докле сваку њихову реч лепо чује и разуме*. Ова последња погодба може се остварити само у лепо затвореним просторима (дворницама), у којима сваки слушалац има на шта да седне.

4. *Како треба народ просвећивати?*

Питање: *како, у чему и на који начин* треба народ просвећивати, врло је важно. Оно је у толико важније што у нас сваки школован човек о њему друкчије мисли. Према ономе што је потписани сазнао (на лицу места) како се по овом питању поступа у страним, великим и просвећеним државама, *већина наших школованих људи сасвим погрешно мисли о овом предмету*. Та већина наше интелигенције замишља — да је народ оно исто што и ђаци наше некадашње Велике Школе — данашњег Университета. У њиховим *јавним предавањима*¹ држе се веома круто а говоре (читају!) високим стилем употребљавајући масу страних речи и израза које једва могу разумети и ђаци који су уредно свршили целу средњу школу и положили испит зрелости. А сав остали свет (95% слушалаца) од целога предавања не разуме ни десети део нити с особитом пажњом и преданошћу слуша предавање (читање). Дотични предавач, кад у почетку седне на столицу, не макне се с ње (сем што од времена на време мало мрдне ногама) док се цело предавање не сврши тако, да сâм предавач у многومه личи *на мртву машину* која је навијена да изговори масу унапред састављених неразумљивих речи и реченица. Изговор тих речи

¹ У корист Кола Српских Сестара, или неке друге хумане установе, чешће се држе јавна предавања.

и реченица већином бива једним истим нагласком за све време докле *чишање* траје, или, у почетку је нагласак веома висок и непријатан за ухо а у средини — а нарочито при крају — поједине се речи никако и не чују, те су слушаоци принуђени да приближују шаке ушима само да би колико толико чули и разумели беседника (читача!).

Поред осталих многобројних предавања¹ у дворницама Университета, официрске и грађанске касине, код Коларца итд. пре годину две било је једно предавање на Университету од стране једнога университетског професора. Предмет предавања односио се на планете. Предавач је сео на столицу за сто и отпочео *чишањем* онога уобичајеног:

„Госпође и господо!

„Почаствован веома љубазним позивом (те и те хумане дружине) да држим једно *популарно* предавање у корист њене благајнице, радо сам се одазвао томе за мене ласкавом одликовању. Вама унапред лепо захваљујем на тако одличном одзиву и пажњи коју ћете указати овом мом популарном (?) предавању“. — И после овога увода предавач (пре него што је и погледао у слушаоце) отпочиње *чишање* и превртање читаве хрпе листова *шрчећим* кораком. Нигде нема табле за какво бележење и цртање, нигде какве год слике или карте о планетском систему у опште. Стотине стотина неких научничких имена излећу из предавачевих уста као стршљенови из стршљењака; хиљаде хиљада разних бројева од по 8, 10 и више цифара прелећу преко глава слушалаца као јунски град и ни на једноме се предавач не зауставља већ јури све даље и даље као експрес оријент!

¹ Потписани врло радо посећује разна предавања, ма она била и од непознатијих предавача, и том приликом посматра њихов начин предавања и понашања на предавањима.

По свршеном предавању, тј. *читању од речи до речи*, и после уобичајенога малог пљескања из учтивости, свет устаје и једно другом шапатом саопштава: „*Сад о овом читању шаман знамо онолико исто колико смо знали кад нам је наш г. катихета предавао катихизис у III р. гимназије*“!...

Овако неизвештачена и искрена оцена о једном предавању у сали Университета не би била похвална и ласкава ни за једнога учитеља или свештеника из Брајковца, нити за једнога средње-школског професора из Зајечара, а још мање је похвална и ласкава за *професора* првога српског *Университета* у престоници Краљевине Србије!¹ Сваки јавни предавач пре предавања мора бити начисто:

а) Предаје ли он само да предаје или предаје да се његовим предавањем неко нечем поучи и више зна него што је знао пре предавања;

б) Предаје ли он само оној *петорици* високошколованих слушалаца што се од стотине случајно налазе на његовом предавању, или предаје за осталих 95% који су на предавање дошли;

в) Је ли циљ његовом предавању да пред слушаоцима *прочита* грдну масу страних имена, туђих речи и великих бројева — које ни он сâм није могао упамтити већ мора да их чита — или је циљ каква умна, душевна и практична корист коју сваки слушалац предавањем треба да добије бар за оних 50 парадинарских (улазница!) и за мирно седење у загушљивом ваздуху од пунога сâта; и

г) Да ли се овим досадашњим непрактичним и нецелисходним начином предавања привлачи маса до-

¹ Истина, неки од наших професора Университета често напишу неку расправу за „*Глас Академије Наука*“, па то — „на наваљивање некога женског одбора“ — читају пред обичном публиком као јавно предавање и на тај начин себи стичу научнога гласа...

вољно нешколованогa света да јавна предавања слуша, на њих што чешће долази и да му она што више омиле, или се њима постиже сасвим противан резултат?

Предавач који с одговором на ова четири питања није готов пре предавања — много греши; он греши у толико више што једно веома погодно средство за просвећивање масе народа омаловажава (дискредитује) и на тај начин умањује утицај школованих и просвећених људи на мање просвећене. Предавања за народ морају имати ове неизоставне особине:

а) Да су кратка и не трају више од $\frac{3}{4}$ до једнога часа највише. Изузетак могу чинити само особито вешти и занимљиви предавачи;

б) Да се држе *живом речју* и помоћу свих очигледних наставних средстава која олакшавају разумевање и памћење главне садржине предавања;

в) Да су занимљива и весела; да се у њима сједињује *корисност с пријатношћу*;

г) Да предавач за време предавања слободно гледа у очи свих слушалаца. На тај се начин лако одржава ред и тишина и при највећем броју слушалаца;

д) Предавач не сме никако у почетку, средини и при свршетку предавања изгледати уплашен или расејан. Он мора на предавању бити „код своје куће“ (што кажу Енглези) и кретати се потпуно слободно као да сваки његов покрет, сваку реч не посматрају и не слушају живи људи него лубенице или диње;

ђ) Предавач не сме бити нервозан и лако збунљив. Чак и онда, ако би неко од слушалаца упао у говор предавачев и поставио какво (згодно или незгодно) питање, или учинио какву напомену, предавач треба сасвим *мирно* да га саслуша и умоли за стрпљење. На његово питање одговориће му по свршеном предавању; и

е) После свакога предавања, за народ у опште, предавач треба да отвори *јавно претресанье (дискусију)* тј. да пита: Да ли међу слушаоцима нема некога коме нешто у предавању није било довољно јасно или се неко не слаже с извесним предавачевим погледима на претресано питање. Ако таквих слушалаца буде, онда их треба умолити да се слободно јаве за реч и поставе питање које желе. Предавач ће свакоме по могућности одговорити што боље буде могао. На тај начин и невештији предавач стиче искуство, вештину и моћ да лако влада и управља својим слушаоцима — што у датим приликама много значи — а сем тога том широкогрудошћу задобија своје слушаоце и отвара им вољу да на предавања долазе. Те јавне дискусије после предавања дају слушаоцима прилике да схвате и разумеју и оно што им за време предавања можда није било јасно. Њима је то особито мило кад предавач на неко постављено питање једнога од њих рекне: „Е то је веома умесно и оправдано питање и ја сам вам за њ веома захвалан и сад ћемо се сви заједно потрудити да га што боље расветлимо.“

Што се тиче питања: *у чему* треба народ просвећивати, није баш лако потпуно тачно и јасно одговорити. То зависи од самога предавача, његове спреме и од веће или мање интелигенције самих слушалаца. Ако је предавач напр. лекар, његово је поље *неисцрпно*. Цела медицина а нарочито хигијена дају добром предавачу — лекару широк круг рада у свима друштвеним слојевима. Ако се пође с тога потпуно истинитог гледишта да је једнога болесника много лакше излечити ако се лекар одмах позове у почетку, док болест није узела маха, онда излази природан закључак *да је лекару задатак да људе савештује и поучава како треба да живе и чега да се чувају те да и не постану болесни*. Већину бо-

лести према науци бесмртнога Пастера производе разни кужни (патогени) микроби.¹ *Научиши људе како у којим приликама да се чувају од микроба значи научиши их да избегну многе и многе ојасне болести за њих и њихову децу.* Ту долазе: дифтерија, шарлах, тифус (врућица), велике богиње, заразно запаљење мозга, туберкулоза, колера итд. итд. Неће проћи много времена кад ће се улога лекара сасвим изменити: *уместо да шрчи и помаже болном и болешћу савладаном човеку, он ће шрчати и поучавати људе како да очувају своје тело да болестима не подлегну.* То ће се постићи поукама о бољем неговању мале деце; о неговању човека у опште; обавештењима из опште, школске, породичне, физичке и психичке хигијене; борбом противу туберкулозе, барске грознице, алкохолизма и тровања оловом (по штампаријама и радионицама); поуком како ће се човек одржати здрав и снажан; једном речју *већа је лекарска заслуга сирчиши човека да не падне (болестан) него ли њалого дизаши и лечиши.* Декарт је лепо рекао: да помоћу медицине човек постаје мудрији и способнији. Али је исто тако истина да *човечанство мора тежити да се мудрост и способности расиросту на што већи број људи.* С тога хигијенске истине и медицинска и хигијенска знања треба распростирати што се више може (Professeur Landouzy).

Ако је предавач учитељ, свештеник, професор, инжињер, пољопривредник итд. онда сваки од њих има своје нарочито поље рада. Може се отпочети од ширења *писмености* па ићи све даље и даље до већих

¹ Микроби, бактерије, мијазме, гљивице итд. *биљнога* су порекла. Голим се оком никако не могу видети, већ се морају микроскопом („увеличавајућим стаклом“) неколико стотина и хиљада пута увеличати да би се видели.

неопходних знања која су свакога дана потребна свакоме човеку данашњег доба. А највећу ће услугу учинити нашем народу они људи који отпочну народно просвећивање *од деце* — омладине, тј. *од основне школе*. То се још боље види из француске изреке:.....„*Коме припада школа томе припада и детиња душа, а коме припада детиња душа томе припада и будућност државе*“.¹

Ми Срби, дакле, ако желимо бољу и јачу будућност наше државе, морамо обратити већу пажњу на тело и душу наше деце, на наше основне школе. Преко деце из наших основних и других школа треба да уносимо и преносимо у наш народ све оно што је добро, паметно, савремено и патриотско. Оснивачи Друштва за Школску Хигијену и Народно Просвећивање погодили су прави пут његовим оснивањем; они су *школском хигијеном* отпочели од школске деце па иду даље к народу а то је потпуно умесно и правилно.²

Поље рада у њиви народнога просвећивања веома је широко, и само да се оно обрађује и обради како ваља, треба имати довољно вредних, оданих и погодних радника. А да ли ће се наших 15 и више школованих сталеча бар одсад *такмачити* који ће од њих дати што већи број и што бољих радника народној њиви и просвећивању, идемо да видимо!...

Што се тиче самога начина на који треба просвећивати народ, он је унеколико већ овде изложен. Принцип остаје стално исти: *што простије, разум-*

¹ ...Qui a l'école a l'âme de l'enfant, qui a l'âme de l'enfant a l'avenir du pays“.

A. Fallières

данашњи Председник Француске Републике.

² Више пута на годишњим Скупштинама покушавали су поједини „народни пријатељи“ да се усвоји њихов предлог по коме би се из овога Друштва *избацила* школска хигијена. *Срећом* *тај* *нейаприорски* *предлог* *није* *никад* *био* *усвојен* *ни* *га* *икада* *треба* *усвојити*.

љивије и очигледније. Друштво за Ш. Х. и Н. П. набавило је један Пројекциони Апарат који много олакшава предавачима излагање и тежега предавања и слушаоцима разумевање. Сем Пројекционога Апарата има у осталим државама пуно и других очигледних наставних средстава која помажу при овоме раду. Ту засад може доћи фонограф, фотографија, виолина; читање занимљивих књига; певање лепих песама; омањи позоришни комади; декламовање итд. итд. итд.

5. Потребна новчана средства за народно просвећивање.

Без довољних новчаних средстава не само да је тешко него је и немогућно отпочети и како ваља вршити народно просвећивање. Новчани издатци у овим пословима стално расту и бивају све већи и већи те се с тога никако не може ослонити само на приватну доброту и увиђавност појединаца. Има у нас доста и школованих и нешколованих људи који у извесном расположењу и за љубав овога или онога ватреног поборника — на овим пословима — пристану да буду редовни чланови Друштва за Школску Хигијену и Народно Просвећивање и плате за по *једну* или две године члански улог од по 6 динара годишње. Али чим се доцније поднесе признаница и за идуће године, они се почну изговарати на разне начине и узроке како им је више немогућно давати по толику своту, „пошто плаћају на сто других страна и друштава.“¹ Многи често тврде и говоре како брига о здрављу школске деце и народном просвећивању спада у дужност саме државе а никако приватних људи!...

¹ Изузетак од овога сталног изговарања и извињавања чине они који много веће суме прилажу тзв. „Материнском Удружењу“!... Чисто да човек поверује да се у Србији свет много више брине о здрављу „*природне*“ деце него ли оне остале (законите!), чије здравље нимало није повољно!?!...

Радећи дуже време и стално на народном просвећивању улази се у све веће и веће *редовне* издатке без којих се не може бити, као што су: разне књиге и стручни часописи на страним језицима; Пројекциони Апарати и њихови многобројни и разноврсни прибори; штампање књига, књижица, упутстава, писама, плаката за предавања итд. итд. Поред овога много новчаних издатака иде на сâм пут друштвених изасланика приликом предавања у све удаљенијим и удаљенијим местима наше отаџбине. У раду ове врсте не сме бити застоја ни прекида. Посао се овај усавршава кад се марљиво и непрекидно на њему ради. С тога и треба имати сталне вредне и одане раднике и њима принављати *нове*.

Друштво за Школску Хигијену и Народно Просвећивање за прошле четири године свога опстанка и рада обраћало се молбама у два три маха Народној Скупштини и молило за сталну државну годишњу помоћ бар од 20.000 динара. Али све те молбе нису биле срећне ни да изиђу пред Скупштину пре него што се њене седнице закључе у једноме сазиву!... Баш за ову врсту послова и народних прешних потреба Скупштина, ако жели да остане на достојној висини свога задатка, треба овоме Друштву да одобри не 20 него 50 и 100.000 динара сталне годишње помоћи. И тек би се тада могло отпочети радити како ваља, а досадашњи покретачи и поборници овога посла добили би полета да раде што треба у још много већем обиму. Онда Друштво не би за 4 године бројало само 245 него 2000 предавања, а то би учинило да сваки увиди плодност и корисност овога покрета. Сâм би народ врло брзо увидео велики значај овога Друштва и никад не би зажалио незнатну помоћ која му се чини. Наша држава троши хиљаде и стотине хиљада динара на многе и многе потпуно залишне по-

слове од којих ни она ни народ никад не виде никакве користи. Било би потпуно оправдано да се годишње троши по једно сто хиљада динара на народно просвећивање, обучавање и васпитање. Јер што народ буде просвећенији, умешнији, здравији и богатији у толико ће бити боље и самој држави. Тих сто хиљада издатих на ове циљеве доносиле би нашој земљи најмање по два и три милијуна (2—3,000.000) динара годишњег вишка у државном буџету. А да ли ће Србија ускоро имати довољно увиђавних државника и народних посланика да све ово увиде, израчунају и *учине што треба?* Видећемо!

Још би држава требала *да откомандује* поједине школоване и способне људе и да их ослободи од редовних дужности и преведе на сталан рад у овоме Друштву. Ти изабрани и откомандовани људи морали би бити *са села из Србије* који добро познају језик, живот и обичаје нашега народа. Људи рођени по варошима, варошицама или ван данашње Србије мање би се могли употребити као радници на овим пословима. Ови откомандовани људи морали би бити *изабрани од изабраних.*

У овим пословима на прво место долази *ситручна сирема*, а одмах после ње *гвоздена воља, велика љубав насирам народа, добро здравље, јак и извезбан говорнички дар.* Никако се не би могли узимати они људи, који налазе да народ не мирише (због реткога купања), или који народ стављају у категорију „простих геака“!... *Наш је народ пошито онакав каква му је његова високо и средње школована интелигенција. А ако он има каквих год већих или мањих мана и недостатака, то значи да те исте мане и недостаци „кресе“ и његову власиту интелигенцију, само у „мало“ јачем сирену од њега!...* Да је она досад била боља и

каква треба да буде, онда сумње нема да би и народ био много бољи. Кратко речено: *корениша је поправка пошребна како на оној страни где се налази народ тако и на оној другој где је његова интелегенција*. Зато је Друштво за Ш. Х. и Н. П. и ставило себи у задатак да просвећује и обавештава не само непросвећен и прост народ него и његову интелегенцију. *Ако надлежна народна—школована—интелегенција законодавним путем одобри изражених педесет до сто хиљада (100.000) динара годишње за народно просвећивање доказале да је она више мање просвећена и да жели да и други буду просвећени*. У противном поступку сама ће доказати и потврдити да је *саможива (егоистична), неувиђавна, неаприорична* и довољно *непросвећена*. Нико никога не може боље насликати и изнети суштину његове душе него што се он сам наслика својим властитим поступцима кад дође у питање опште добро и напредак Отаџбине. Велики француски трибун Дантон (1759—1794) лепо је рекао: *après le pain, l'éducation*, што ће рећи да после насušнога хлеба сваки човек и сваки народ има највећу потребу у васпитању, тј. *просвећености*. То што је важило за Французе крајем XVIII-ога још више важи за нас Србе почетком XX-ога века.

VI

Дужности народа у народном просвећивању

И народ као и интелегенција има својих нарочитих дужности кад је реч о народном просвећивању. Ни он не сме седети скрштених руку, гладити кафанске клупе и чекати да му све дође готово или да за њега раде само други а он не. Писменост, знање, умешност, вештина и подобност у свакоме послу не могу се никоме левком налити у главу већ сваки се мора трудити и паштити да би се и његов мозак

што више развио, навикао на рад и оспособио за све *умне* и *физичке* послове. Из нарочитих разлога боље је да сваки у детињству сврши бар основну школу и научи добро читати, писати и рачунати. Али је исто тако очитим примерима *доказано да сва ња знања могу стићи и одрасли мушкарци и женскиње* које је прешло доба основнога школовања. И они *могу* све то научити ма имали 16, 18, 25—75 година,¹ *само ако желе и хоће мало да се потруде.*

Највеће дужности народа у народном просвећивању падају на све оне људе који су се колико толико школовали и знају важност и вредност *четворих очију*; на оне који су било по самој властитој природи или благодарећи нарочитим приликама интелгентнији од осталих у њиховом месту и околини; на оне који се као школованији по своме позиву налазе у народу.² Сви ти људи треба да утичу што више могу да народ подиже што више *здравих и пространих* школа; да подстичу учитеље и свештенике да отварају нарочите зимске течаје за ширење писмености међу одраслима оба пола; да се труде да се у свакој школи оснује књижница с читаоницом и да они сами дају пример осталима прилажући извесну ма и мању свотицу за књиге и књижевне листове и да сами долазе што чешће у читаоницу на читање и да читају осталима који су мање писмени него они; да претходе примером и да редовно посећују свако јавно предавање у њиховој околини — које буде приређивало Друштво за Ш. Х. и

¹ Није то било давно, кад једне наше новине јавише истинит догађај како су у Чешкој *деда* и унук ишли заједно у I р. основне школе и обадвојица лепо успевали. Проба је дакле дала повољан резултат.

² Друштво за Ш. Х. и Н. П. има међу својим редовним члановима једнога сељака (Драгомира М. Радовановића из Брајковца, срез колубарски окр. београдски) који може служити за пример. Он је добро писмен, трезвен, вредан и *веома заузимљив за ошћа ишћања.*

Н. П. као и друга хумана друштва — позивајући и све остале да следују њихову примеру; да преко својих посланика у Скупштини траже да се што пре донесе нарочити закон о основним школама по селима, који ће се знатно разликовати од програма по варошима и варошицама; и¹ да вредним учитељима, свештеницима, и осталим лицима која раде на просвећивању одраслих чине све потребне олакшице при тим важним патриотским пословима.

И према овоме, кад би се удружио и спојио рад интелигенције с радом интелигентнијих и школованијих лица у народу — с тежњом самога народа, онда сумње нема да би се за кратко време увидео и приметио знатан напредак *у јачању њисмености* и бољитак у целокупноме животу нашега народа. За другари Земљорадничких Задруга биће први који ће интелигенцији бити на руци и помагати јој у свима приликама при раду на народном просвећивању, поучавању и васпитању. Они су то и досад у толико прилика драговољно чинили.

VII

У сâм рад на народном просвећивању од стране интелигенције и школованијих и интелигентнијих лица у народу *не треба ни под каквим изговорима мешати њолиџику и њене њарџијске задевице и размирице.*² И на пословима народнога просвећивања могу радити

¹ И у том програму за сеоске основне школе не би била затворена врата *одличној* сеоској деци да по свршеној основној школи могу ићи на даља школовања као и сва остала деца у Србији.

² Они наши школовани људи — професори и народни посланици (округ ваљевски) који хоће на чело рада на народном просвећивању да истакну *њолиџичке људе из разних њарџија*, сасвим су на погрешном путу. Баш од овакога једног предузећа треба што више одстрањивати истакнуте политичаре, ако се истински жели добро народу.

и поједини људи који се баве политиком и припадају извесним партијама али под том погодбом: кад су као изасланици Друштва за Ш. Х. и Н. П. на раду на народном просвећивању, онда њихови партијски и политички програми морају умукнути и они онда ни једном речју не смеју агитовати ма за какву партијску политику до за *политику школске хигијене и народнога просвећивања*. То треба да буде знано и познато од свих и свакога. А свако друкчије поступање или мешање рада на народном просвећивању с тежњама и радом политичких партија не само што не би дало повољнога успеха у народном васпитању него би баш за њега било од недогледних рђавих последица. Српска школована интелигенција трошила је и своју и снагу самога народа пуних *четрдесет* година на узајамне партијске препирке и луда гложења, па је тиме постигла жалосне резултате који су Србију снашли догађајима од 24 септембра 1908 на овамо.... Јалових партијских теревенки у Србији било је и сувише без икаквога повољнога и практичног резултата по народ и државу; крајње је време да се све вредне и подобне радне снаге удруже, споје и упуте **хигијени, просвећивању и привређивању**, тј. стварању **јакe, просвећене и моћне Србије!**

VIII

Закључци

Из свега што је овде раније укратко поменуто, могу се извести ових *дванаест* закључака:

1. Тачан, потпун и озбиљан појам о народном просвећивању и васпитању добивен је у Србији у ово последње време — а после значајнога рада Св. Саве — тек од онда, од кад је покренуто и основано (9/I—24/VI 1905) *Друштво за Школску Хигијену и Народно Просвећивање* чиј је символ: **за отаџбину пером, живом речју, делом и добрим примером**. Дру-

штвена застава поносно носи узвишене називе: *школска хигијена и народно просвећивање* који обухватају целокупан просветно-културни живот нашега народа тако рећи од колевке па кроз цео његов живот;

2. На њиви и путу који води истинској народној просвећености налази се много камења, пањева, трња, оструга, бóцê и осталогa штетног *корова*, који много сметају да се државна и народна њива може обрађивати и како ваља обработити. Радећи на народном просвећивању и овај коров и све остале сметње морају се лагано и постепено уклањати и чистити, како би место трња, оструга итд. могло нићи и развијати се благородно, лепо и корисно биље на корист, срећу и понос Србије;

3. Сви који добро познају нашу отаџбину и њене просветне, привредне и здравствене прилике дошли су до потпунога уверења да је већ куцнуо *дванаест* час кад сви школовани синови Србије треба што више да се приближе своме народу и виде како он живи и ради и отпочну га поучавати што више могу. Тај рад на просвећивању, обучавању и васпитању народа и његове омладине по својој важности за садашњост и будућност наше земље није нимало мањи од значајнога задатка који су срећно и величанствено извршили наши славни предци 1804 и 1815 године под бесмртним *Карађорђем* и *Милошем*;

4. Знање, умење, васпитање, здравље и имућност немају отаџбине и подједнако припадају свима људима и народима, те према томе у равној мери припадају и нашем народу. Интелигенција српска треба да отпочне радити на народном просвећивању које поуздано води свима овим благодатима. Земљорадничке Задруге својим досадашњим плодним и корисним радом за опште добро наше отаџбине дају јој у томе леп

пример за угледање. Г. Мих. Аврамовић и његови многобројни и вредни помагачи стекли су у овом погледу неоцењених заслуга;

5. Ко добро познаје главна правила која важе за основе и потке у сваком ткиву — као и саме поставе која се том приликом употребљава — знаће да се та правила приближно слажу с основом и потком народнога просвећивања. У овом последњем случају основа је сâм народ а потка и постава његова школована интелигенција. И у колико је једно или двоје од овога трога слабије и лошије у толико оно друго мора бити јаче и боље па да се опет постигне добар резултат који се жели. Земљорадничке Задруге увлачењем интелигенције у рад на народном имовном препорођају и јачању служе као одличан пример на свима осталим пољима човекољубивога (филантропског) дѣлања. Слободно се може тврдити да ни основа, ни потка, ни постава народнога просвећивања још нису оне снаге која би се могла у овој прилици пожелети. *Све се оне морају што више и брже опорављати и снажити.* А да ови односи стоје друкчије и боље, онда наш народ не би данас грцао у незнању, предрасудама, заблудама и сујеверју нити би га десетковале, рушиле и убијале разне редње, болештине, несреће и немаштина. С тога је и њему и његовој интелигенцији потребна много већа вредноћа и јачи рад у сваком погледу као и узајамно темељно познавање и поштовање;

6. Да би се наш народ што пре, што лакше и брже оснажио телесно, здравствено, умно и имовно, најпогодније су установе на приватној основи: Земљорадничке Задруге, Друштво за чување Народнога Здравља, Друштво за Школску Хигијену и Народно Просвећивање, Друштво „Трезвеност“ итд. итд. Зато сви школовани и просвећени људи у нашој земљи и

треба да ступају у ове установе и да их помажу *иером, живом речју, делом и добрим примером*. На тај ће се начин интелегенција колико толико одужити своје народу за његова многобројна добротинства која је он подносио — и стално подноси — док се она школовала по високим државним и страним школама већином о државном трошку;

7. Само добро просвећен народ умеће довољно ценити своју физичку (телесну) снагу, чврсто здравље, вредност умнога развитка у опште као и значај имовне јачине целокупнога народа. Дужност је интелегенције и свих просвећених лица у нашој земљи да народ што пре упознају са свима овим благодатима и потруде се да и он што поузданије и брже до њих дође и постигне их. Само онда кад српска интелегенција буде радила што и како треба, урадила и постигла народну просвећеност у свима правцима и друштвеним слојевима, имаће пуно право да се тим именом (интелегенције) назива, а све дотле докле то не буде било, не сме никако присвајати име које јој ни по чему стварно не припада. Само сложним, смишљеним и јаким културним радом целокупне српске интелегенције с Друштвом за Ш. Х. и Н. П. спречиће се појава Новог Косова... *Велики и свети значај српске Отаџбине мора што пре и пошпуније знати и разумети сав народ ња и најмањи чобанин код оваца*¹;

¹ У Швајцарској је била једна барутана коју је стално чувао по један војник и за 50 метара свуда унаоколо није *никоме* допуштао да јој се с цигаром приближи. Два Енглеза наиђу с цигарама баш онда, кад је војник *морао* да се мало удаљи... Један дечко од 8 година пресретне их и затражи да баце цигаре из уста. „Па ко нас види“, упитају радознали Енглези? „*Ја вас видим*“, *гордо* одговори овај мали Швајцарац. Тај се одговор толико допадне Енглезима да они донесу његову слику у једном илустрованом часопису. — Овај пример очито доказује шта значи разумевање грађанских *права и дужности*.

8. Од свих 15 група у које би се могла разделили целокупна наша школована интелигенција, за сада би били најпогоднији при раду на народном просвећивању: лекари, инжињери, пољопривредници, учитељи, професори, правници, свештеници а тек доцније и остали. *Само сви ови људи не би требало да се цедицају у сито разних друштва и „лига“ за народно просвећивање.* Ако они истински желе да озбиљно раде на просвећивању свога народа, довољно им је Друштво за Ш. Х. и Н. П. које је после Св. Саве *прво* отпочело овај значајан покрет у нашој земљи. Оно је до сада држало више од 240 јавних и бесплатних предавања за школску омладину и одрастао народ оба пола у разним крајевима наше отаџбине, а највише по селима. Од ових предавања једно пада на *Босну* (26/X 1907) и једно на манастир Грачаницу — *Косово Поље* (13 и 14/IX 1909). И према досадашњем искуству овога Друштва сва предавања за народ морају бити *живом речју*, а поред тога још и *очигледна, популарна, лагана и јасна* тако, да их сваки може лако чути, разумети, схватити и запамтити;

9. У целој нашој земљи, почев од Београда па до Сурдулице, много се оскудева у погодним и довољно пространим зградама (локалима) за јавна предавања. Школâ нема свуда, а и оно што их има, *мале су и шескобне.* Приватне кафане нису никако погодне за послове ове врсте; отворено поље још је незгодније, јер говор нејасно допире до свих слушаца. Најбоље би било кад би надлежне власти допустиле да се лекарска предавања држе *по црквама*, које би за ову сврху могле одлично послужити. У овом последњем случају добила би и црква а добио би и народ у јачању своје просвећености и свога здравља;

10. Врло је важно питање како, чиме и на који начин треба просвећивати народ. За овај се посао морају тражити, одабирати и прикупљати нарочити школовани људи родом *са села* из Србије који имају све погодбе добрих и вештих популаризатора у чијим би предавањима била спојена занимљивост, разумљивост, веселост, *корисност* и *пријатност*. После свакога предавања треба да дође јавно *иретресање* (дискусија) у коме би узело удела што више слушалаца свих друштвених слојева. Питања о којима ће се држати предавања неисцрпна су и многобројна, а њихова разноврсност зависиће од стручне спреме самих предавача. Предавања *за жене и девојке* (о хигијени и патологији) могу држати само стручни лекари у затвореним просторима којима други мушкарци (сем лекара) не могу присуствовати. Приликом свакога предавања у народу друштвени изасланици обилазе и прегледају народне домове, цене уређење и чистоћу кућа и дају практична упутства домаћицама на лицу места;

11. И сâм народ и сви интелегентнији и школованији људи у народу имају за дужност да се марљиво одазивају свима предавањима која се држе за народно просвећивање; да предавачима и друштвеним изасланицима чине све могуће олакшице и услуге при предавањима; да се старају да у њиховој околини има довољно пространих зграда — дворница — у којима ће се предавања држати. Изучавање читања, писања и рачунања могу учити и изучити сва мушка и женска лица која су у доби од 15—75 година; и

12. Да овај срећан покрет на народном просвећивању не би остао само покушај, и да би он уродио добрим плодом, дужност је свих наших државника (ма којој партији припадали) да предложе а Народне Скупштине да једногласно усвоји: да се Друштву за Школ-

ску Хигијену и Народно Просвећивање одреди стална годишња државна помоћ од најмање педесет до сто хиљада (100.000) динара на његове потребе. Овако је решење у толико потребније што сви знамо да наш народ нити је довољно здрав, ни трезвен ни просвећен. Сваки онај који би овоме сјасоносном предлогу био противан, значило би да је противник културнога напретка Србије!¹

Напомена. На страни 23, трећи ред оздо, реч замишљености треба заменити речју *залишности*.

¹ Писац ове расправице много жали што је — преоптерећен многим пословима у Друштву за Ш. Х. и Н. П. — исту морао радити за неколико дана. Важност самога истакнутог питања захтевала је да јој се цео човек посвети бар неколико недеља. Желети је да за друго издање писац располаже с много више слободна времена и онда неће бити непотребних понављања, ма да ово питање није лако потпуно исцрпсти.

